

De groei van de beroepsbevolking op lange termijn

Ontwikkelingen in de periode 1950-2000

DRS. A.W.F. CORPELEIJN*

De groei van de beroepsbevolking is een van de belangrijkste factoren die de situatie op de arbeidsmarkt bepalen. Omgekeerd is de situatie op de arbeidsmarkt ook van invloed op de demografische ontwikkeling en het aanbod van arbeid. In dit artikel worden ontwikkelingen in de groei van de beroepsbevolking van 1950 tot heden besproken; tevens blikt de auteur vooruit naar het jaar 2000. Zijn verwachting is dat de groei van de beroepsbevolking voorlopig nog wel hoog zal blijven. Maar bij laagblijvende geboortencijfers moet daar op den duur verandering in komen.

Inleiding

Er is vaak een vergelijking gemaakt tussen de huidige werkloosheid en die van de jaren dertig. Sommigen verwachten dat ook nu de volledige werkgelegenheid zal terugkeren, wellicht zelfs voor het eind van de eeuw. Hiervoor is vereist dat de werkgelegenheid sneller gaat groeien dan de beroepsbevolking.

De groei van de beroepsbevolking is het thema van dit artikel. Hierbij gaat het om de lange termijn. Over dit onderwerp zijn historische reeksen en prognoses beschikbaar 1). Het cijfermateriaal is echter verspreid en mede daardoor onoverzichtelijk. Daarbij komt dat het om een grensgebied tussen verschillende disciplines gaat, dat in het algemeen niet als een geheel wordt beschouwd. Bij deze stand van zaken kan een geïntegreerde behandeling van het onderwerp nuttig zijn.

Dit artikel is als volgt ingedeeld. In de eerste paragraaf wordt ingegaan op de demografische achtergronden, in het bijzonder de geboortenontwikkeling in het verleden. Nagegaan wordt of deze te verklaren is vanuit de theorie van Easterlin 2), die een verband legt het geboortencijfer en de arbeidsmarktsituatie. In de tweede paragraaf wordt de groei van de beroepsbevolking van 1950 tot heden behandeld. Daarna komt de arbeidsmarktparticipatie in die jaren meer uitdrukkelijk aan de orde. In de vierde paragraaf wordt ingegaan op de toekomstverwachtingen ter zake. Ten slotte volgen de conclusies.

Demografie en arbeidsmarkt

Het is evident dat de demografische ontwikkeling van invloed is op de arbeidsmarkt. Ook is er invloed in omgekeerde richting, zodat men van een wisselwerking kan spreken. De demografische groei van de beroepsbevolking in een bepaalde periode wordt voor een belangrijk deel bepaald door de aantallen geboorten van 15 à 25 jaar eerder (instroom jongeren). Omdat de groei mede door de uitstroom wordt bepaald is ook de omvang van eerdere generaties, voor zover nog op de arbeidsmarkt aanwezig, relevant. Aan de vraagkant van de arbeidsmarkt zijn er eveneens relaties met de demografie. Deze zijn minder direct dan aan de aanbodkant, maar in voor de werkgelegenheid belangrijke sectoren als woningbouw en onderwijs toch zeer duidelijk van grote betekenis.

De wisselwerking tussen demografie en arbeidsmarkt is een hoofdthema in het werk van Easterlin 3). Doel van dit werk is de oorzaken en economische gevolgen op te sporen van de demografische golven die zich in de geschiedenis van de VS voordoen. Onder demografische golven wordt in dit verband verstaan een afwisseling van perioden met snelle en minder snelle bevolkingsgroei. De oorzaken zijn volgens Easterlin van economische aard. Soms doet zich in bepaalde gebieden een economische opleving voor die leidt tot krapte op de arbeidsmarkt. Door de ruime werkgelegenheid, in combinatie met verschillen in loonniveau, wordt migratie uitgelokt naar de groeicentra vanuit gebieden met overschotten aan arbeidskrachten (in het verleden: Europa, en ook agrarische gebieden in de VS zelf). Door deze migratie neemt het aantal huishoudens toe, waarvan een verdere stimulans voor de economie uitgaat (woningbouw e.d.). Zo ontstaat een periode van versnelde groei, die vervolgens weer afzwakt. Deze lange golven (Kuznets-cycli) die dus zowel in demografische als economische tijdreeksen zijn terug te vinden, duren langer dan een normale conjunctuurcyclus. Zij moeten evenwel duidelijk onderscheiden worden van de zeer lange (en omstrede) Kondratieff-golf, die met geheel andere oorzaken in verband wordt gebracht. Dit zelfde verklaringsschema past Easterlin toe ten aanzien van de z.g. baby-boom (hoge geboortencijfers) die zich in de VS in de periode 1940-1960 voordeed. De betrekkelijk grote vraag naar arbeidskrachten tijdens en na de oorlog leidde in combinatie met een restrictief immigratiebeleid en een matige groei van het binnenlands arbeidsaanbod tot een uitzonderlijk gunstige arbeidsmarkt voor jongeren. Met als gevolg versnelde

* Werkzaam bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, hoofdafdeling Statistieken van arbeid en lonen.

1) Zie CBS, *Vijfentachtig jaren statistiek in tijdreeksen (1899-1984)*, 's-Gravenhage, 1984 en: CPB, *Vooruitberekening van het trendmatige arbeidsaanbod tussen 1980 en 2010*, Monografie 24, 's-Gravenhage, 1983. Een eerdere prognose is verschenen als monografie 22.

2) R.A. Easterlin, *Population, labor force and long swings in economic growth*, NBER, New York, 1968

3) Hier wordt uitgegaan van het in de vorige noot genoemde werk. In latere geschriften heeft Easterlin opvattingen naar voren gebracht, onder meer over een verondersteld verband tussen generatiegrootte en vruchtbaarheid, die voor de Nederlandse situatie niet relevant lijken.

gezinsvorming en hoge geboortecijfers. Dus wederom een versnelling van de bevolkingsgroei als gevolg van de arbeidsmarktsituatie, zij het nu niet via de immigratie.

Het is interessant de bevolkingsontwikkeling in Nederland te bezien tegen de achtergrond van Easterlins theorie. Het gaat daarbij dan om de geboorte, omdat de buitenlandse migratie in Nederland een geringere rol speelt dan in de geschiedenis van de VS. Een belangrijke kwestie is of de daling van de geboortecijfers sinds de jaren zestig aan de verslechtering van de arbeidsmarkt – niet in het minst voor jongeren – is toe te schrijven.

Een overzicht van de geboortecijfers sinds 1920 geeft tabel 1. De cijfers van de jaren twintig lijken voor de huidige arbeidsmarkt niet erg relevant, maar toch zijn ze medebepalend voor de uitstroom uit de beroepsbevolking die thans plaatsvindt. Voorts zijn ze van belang ter vergelijking met die van de jaren dertig. Een globale beschouwing van de tabel wekt inderdaad de indruk dat er een verband is tussen de geboortecijfers van een bepaalde periode en de arbeidsmarktsituatie in die tijd: zowel in de jaren dertig als na 1970 zijn de geboortecijfers laag, maar er zijn kennelijk andere factoren in het spel. In de gehele naoorlogse periode is er een teruggang in de geboorte van kinderen met rangnummer vier en hoger, en in de periode 1965-1975 verliest ook rangnummer drie snel terrein. Nu is daardoor een situatie bereikt dat de grote meerderheid der vrouwen *hoogstens* twee kinderen krijgt. Deze daling van de gezinsgrootte lijkt los te staan van de arbeidsmarktontwikkeling. Volgens Easterlin is evenwel de arbeidsmarkt van invloed op de gezinsvorming, en niet zozeer op de gezinsgrootte. De gezinsvorming (geboorte eerste kind) moet dus meer dan de totale geboorte met de arbeidsmarktsituatie samenhangen, en dat komt in de tabel ook wel naar voren. De eerste 25 jaren na de oorlog werden gekenmerkt door een toenemende spanning op de arbeidsmarkt; tevens ging men steeds jonger tot gezinsvorming over (daling van de huwelijksleeftijd). Door de toenemende gezinsvorming bleef het geboortecijfer hoog, ondanks de groeiende voorkeur voor kleine gezinnen. In de afgelopen 15 jaar doen zich tegengestelde tendensen voor. De leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen stijgt, zoals ook in de jaren dertig het geval was 4).

Tabel 1. Levendgeborenen naar rangnummer uit de moeder, 1920-1984 (gemiddeld per jaar)

	Totaal		waarvan:			
	aantal × 1.000	aantal per 1.000 vrouwen van 15-44 jaar	eerste kinderen	tweede kinderen	derde kinderen	vierde en volgende kinderen
	per 1.000 vrouwen van 15-44 jaar					
1920/1929	183	109	28	•	•	•
1930/1939	175	90	25	•	•	•
1940/1944	197	93	29	•	•	•
1945/1949	249	114	32	•	•	•
1950/1954	229	103	29	25	17	32
1955/1959	235	103	32	26	16	28
1960/1964	247	102	33	28	17	24
1965/1969	242	92	35	28	14	14
1970/1974	212	76	31	27	10	7
1975/1979	176	58	25	23	7	3
1980/1984	175	54	23	19	7	4

Bron: CBS.

In het voorafgaande is de mogelijke invloed van de arbeidsmarkt op de geboortecijfers enigszins omlind. De strekking van het betoog is niet dat de arbeidsmarkt van overwegende invloed is, maar wel dat deze via de gezinsvorming een rol speelt. Men kan er niet uit afleiden dat een stijging van de geboortecijfers noodzakelijkerwijs uitblijft zolang als de arbeidsmarktsituatie niet verbetert. De arbeidsmarkt is thans een remmende factor, maar uitstel van gezinsvorming is slechts binnen zekere grenzen mogelijk, en misschien treedt na verloop van tijd een zekere gewenning aan het veranderde toekomstperspectief op.

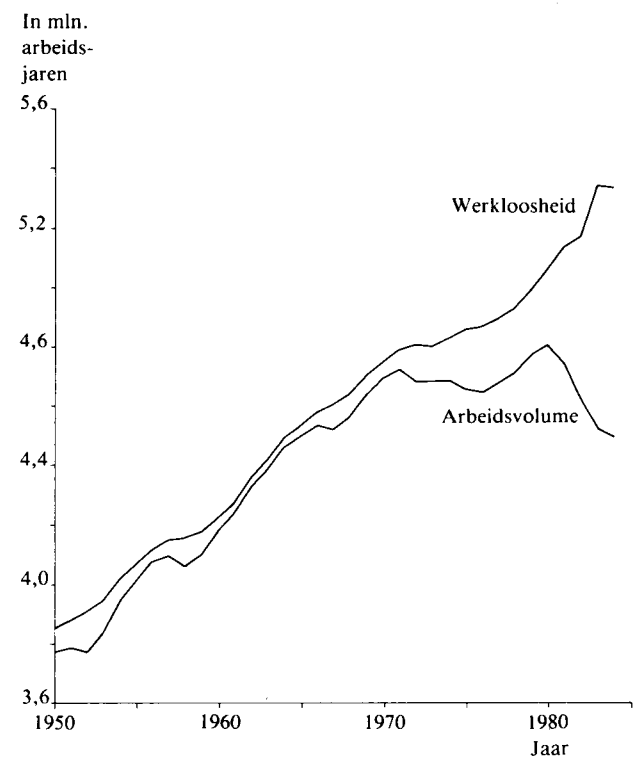
De geboorte is in hoge mate bepalend voor de groei van de beroepsbevolking ca. 20 jaar later. Ook de sterfte speelt een zekere rol, maar deze leidt niet tot veel variatie in het groeitempo. Van

meer betekenis in dit opzicht is de buitenlandse migratie; deze heeft zowel een direct als een indirect effect. Het directe effect betreft de migratie van arbeidskrachten. De omvang van de beroepsbevolking wordt daardoor onmiddellijk beïnvloed. Het indirecte effect loopt via de bevolkingsgroei. Men kan hierbij bij voorbeeld denken aan de migratie van kinderen, waardoor op termijn het binnenlands arbeidsaanbod wordt beïnvloed.

Het arbeidsaanbod in de periode 1950-1984

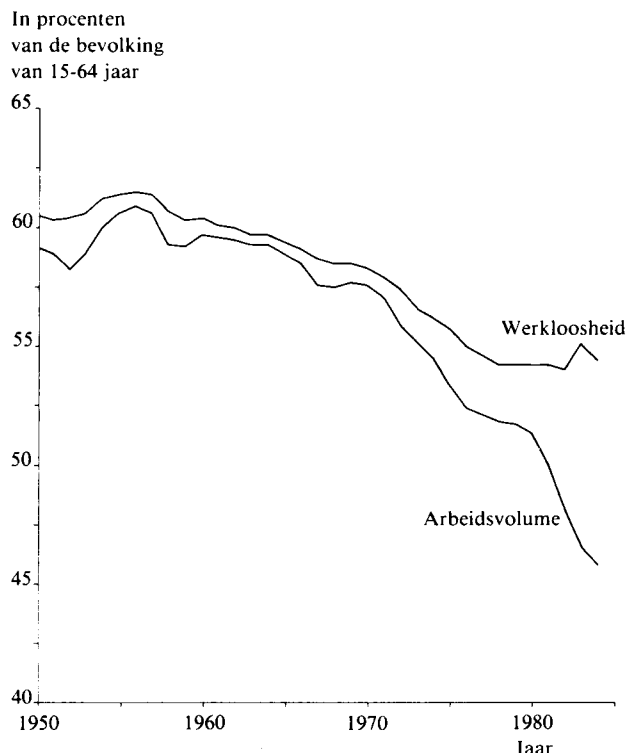
Vóór de jaren zeventig vond de statistische waarneming van de beroepsbevolking slechts plaats met grote tussenpozen, namelijk in de jaren waarin een volkstelling werd gehouden (na de oorlog in 1947, 1960 en 1971). De reeksen betreffende het arbeidsvolume en de geregistreerde werkloosheid bieden echter een zeker inzicht in de ontwikkeling van het arbeidsaanbod (in arbeidsjaren uitgedrukt). Deze reeksen zijn hier in een tweetal grafieken weergegeven (figuren 1 en 2). In figuur 1 is de ontwikkeling in absolute aantallen aangegeven. Het arbeidsaanbod in arbeidsjaren groeide in de periode 1950-1980 met ruim 30%. De groei was het hoogste in de jaren zestig. Door het arbeidsaanbod te relateren aan de bevolking van 15-64 jaar krijgt men een indruk van de ontwikkeling van de beroepsdeelneming (zie figuur 2). De beroepsdeelneming – zoals hier gemeten, d.w.z. in arbeidsjaren – is over de hele periode bezien gedaald. Aanvankelijk (tot 1956) deed zich een lichte stijging voor, daarna trad een geleidelijke daling in, waaraan tegen het eind van de jaren zeventig vrijwel een eind kwam. De cijfers van 1983 en 1984 zijn overigens beïnvloed door een nieuwe (ruimere) werkloosheidsdefinitie en zijn wat het arbeidsvolume betreft voorlopig. De stijging in 1983 is aan de nieuwe definitie toe te schrijven.

Figuur 1. Arbeidsvolume en geregistreerde werkloosheid in arbeidsjaren

4) Interessant is CBS, *Onderzoek gezinsvorming 1982*, 's-Gravenhage, 1984. Afgaande op het door de ondervraagde vrouwen gewenste kindertal zou men een stijging van de geboortecijfers in de komende tijd verwachten. In het rapport wordt evenwel gesteld dat de vrouwen vermoedelijk hun toekomstige vruchtbaarheid overschatten.

Figuur 2. Arbeidsvolume en geregisteerde werkloosheid in procenten van de potentieel actieve bevolking

Een beter inzicht in de ontwikkeling ontstaat door uitsplitsing van de groei van het arbeidsaanbod in componenten. Dit is gebeurd in tabel 2. De onderscheiden componenten zijn:

1. buitenlandse migratie: het saldo van de buitenlandse migratie van beroepsbeoefenaren, eerder aangeduid als het *directe* migratie-effect (rechtstreeks ontleend aan de desbetreffende statistiek);
2. de natuurlijke groei: deze resulteert bij gelijkblijvende verhouding tussen arbeidsaanbod en bevolking van 15-64 jaar als gevolg van de bevolkingsgroei (excl. de buitenlandse migratie);
3. participatie: het effect van de verandering van de deelnemingsgraad.

De uitsplitsing naar componenten is globaal, maar informatief. De natuurlijke groei blijkt over de gehele beschouwde periode de belangrijkste component te zijn. De sterke groei van de jaren zestig is toe te schrijven aan een combinatie van factoren: een natuurlijke groei die in absolute aantallen niet onder deed voor die van de jaren zeventig (dus relatief groter was), een positief migratiesaldo, en een gematigde afname van de participatie. De jaren zeventig komen naar voren als de tijd van de grote daling van de participatie; desondanks was er nog een zwakke groei

Tabel 2. Mutaties van het arbeidsaanbod naar componenten (gemiddeld per jaar)

	Natuurlijke groei	Buitenlandse migratie	Participatie	Totale groei
	in arbeidsjaren × 1.000			
1950/1954	46	-13	9	42
1955/1959	52	-7	-13	32
1960/1964	67	3	-8	62
1965/1969	56	6	-19	43
1970/1974	57	7	-39	25
1975/1979	65	4	-40	29
1980/1982	68	0	-8	60

van het arbeidsaanbod. Door het verdwijnen van de negatieve participatiecomponent is in de afgelopen paar jaar de groei van het arbeidsaanbod groot geweest.

Een en ander geeft aanleiding de wisselvallige participatiecomponent nader te bezien. Hiervoor is het nodig naar andere cijferreeksen te kijken. Er zal echter aandacht worden besteed aan de aansluiting.

De beroepsdeelneming na de oorlog

Door de opkomst van de deeltijdarbeid verandert de verhouding tussen de werkgelegenheid in personen en in arbeidsjaren. Er doet zich zelfs de situatie voor dat een duidelijk waarneembare groei van het aantal werkzame personen kan optreden bij een gelijkblijvend of dalend arbeidsvolume. Dit heeft niets te maken met arbeidstijdverkorting, maar is louter een gevolg van meer deeltijdarbeid. Illustratief is tabel 3. Hier is het aantal werkzame personen bij een tweetal peilingen omgerekend naar volledige werkweken. Door deze omrekening krijgt men weliswaar nog niet het arbeidsvolume van die jaren 5), maar men gaat ver in die richting.

De tabel vermeldt dat het totaal aantal werkzame personen volgens deze tellingen in het voorjaar van 1983 bijna 200.000 hoger was dan in 1977; het aantal personen met een volledige werkkring was echter 130.000 lager. Uitgedrukt in volledige werkweken was de werkgelegenheid in 1983 vrijwel even groot als zes jaar voordien; gezien de groei van de beroepsbevolking is dat een achteruitgang. Groot is het verschil in werkgelegenheids-

5) De Arbeidskrachtentellingen worden in het voorjaar gehouden en leveren dus geen jaargemiddelde op. Gezien de toeneming van de werkgelegenheid in 1977 en de daling in 1983 moet de verhouding tussen het voorjaarscijfer en het jaargemiddelde in beide jaren anders geweest zijn. Verdere verschillen met de arbeidsvolumereeks betreffen onder meer de sociale werkplaatsen (niet in het arbeidsvolume), de bevolking in inrichtingen (niet in de AKT) en de grenspendel (per saldo vaak verwaarloosbaar). Zie verder CBS, *Arbeidsvolume en geregisteerde arbeidsreserve, 1947-1966*, 's-Gravenhage, 1967.

Tabel 3. Werkzame personen naar arbeidsduur per week in 1977 en 1983 (maart-mei), tevens herleid tot volle werkweken

	Personen			Herleiding tot volle werkweken			
	1977	1983	mutatie	weging	1977	1983	mutatie
	× 1.000			× 1	in werkweken × 1.000		
Minder dan 15 uur	205	359	154	0,25	51	90	39
15 - 24 uur	305	418	113	0,5	153	209	56
25 - 34 uur	243	314	71	0,75	182	236	54
35 uur en meer	3.985	3.851	-134	1	3.985	3.851	-134
Arbeidsduur onbekend	68	57	-11	1	68	57	-11
Totaal	4.806	4.999	+193		4.439	4.443	4
waarvan:							
- mannen	3.483	3.360	-123		3.407	3.250	-157
- vrouwen	1.322	1.639	317		1.032	1.193	161

Bron: Arbeidskrachtentellingen (CBS); voor personen met meer dan een werkkring gaat het om de werkkring waaraan de meeste tijd wordt besteed.

ontwikkeling voor mannen en vrouwen, overigens ten dele door conjuncturele oorzaken. Het aantal werkzame vrouwen nam tussen 1977 en 1983 toe met 24%. In volledige werkweken bedroeg de groei 16%: nog altijd meer dan de groei van het aantal vrouwen in de leeftijdsklasse van 15-64 jaar (9% in die periode). De stijging van de deelnemingscijfers van vrouwen is dus niet alleen maar een kwestie van meer werkloosheid. Men kan uit tabel 3 concluderen dat het verschil tussen arbeidsjaren en personen in het geval van de mannen van weinig betekenis is. Voor de vrouwen daarentegen maakt het veel uit. Een en ander geldt mutatis mutandis ook voor de werkloosheid; daarbij doen zich overigens nog bepaalde moeilijkheden voor (onder meer definitiewijzigingen) die hier onbesproken kunnen blijven.

Het verloop van de beroepsdeelneming – nu gedefinieerd als tot de beroepsbevolking behorende personen in procenten van de overeenkomstige bevolkingscategorie – is weergegeven in tabel 4. De tabel laat een onregelmatige ontwikkeling zien. Dit kon op grond van het voorafgaande al worden verwacht (tabel 2). Bij de mannen doet zich weliswaar in de hele naoorlogse periode een dalende tendens voor, maar het tempo van de daling varieert nogal. Tussen 1947 en 1960 is de daling heel bescheiden, afgezien van die bij de oudste leeftijdscategorie (65 jaar en ouder). Tussen 25 en 65 jaar is er zelfs een stijging, zij het een geringe. De daling beneden de leeftijd van 25 jaar kan gezien het latere verloop klein genoemd worden. Na 1960 – een preciese tijdsaanduiding is niet mogelijk – gaan de deelnemingscijfers van de mannen sterker dalen. In de laatste paar jaar is er echter een kentering als gevolg van het restrictievere toekeningsbeleid bij de WAO. Wel moet worden opgemerkt dat het (voorlopige) cijfer voor 1985 lager uitvalt wanneer men oudere ontvangers van werkloosheidsuitkering in verband met de opschorting van de inschrijvingsplicht niet meer tot de beroepsbevolking rekent. Voor een juist beeld van de ontwikkeling moet men dan ook de oudere cijfers aanpassen. Dit probleem latend voor wat het is, kan men concluderen dat de daling van de deelneming van de mannen grotendeels voorbij lijkt, waarbij deelneming betekent (als werkende of werkloze) tot de beroepsbevolking behoren. De indruk dringt zich op dat bij dit alles zowel de werkgelegenheid als de sociale zekerheid een belangrijke rol speelt. In de laatste paar jaar is, zoals bekend, de VUT een druk gebruikt afvloeiingskanaal geworden, voor een deel ter vervanging van andere wegen.

De ontwikkeling bij de vrouwen is nog onregelmatiger. Aanvankelijk deed zich een daling van de beroepsdeelneming voor (6). De stijging in de periode 1960-1975 is niet bepaald groot; daar gaat nog wat van af als men in arbeidsjaren wil rekenen. Maar daarna is er wel wat gebeurd, zoals uit tabel 3 reeds bleek. Ook internationaal gezien is de ontwikkeling opvallend. In sommige landen (VS, Canada, Zweden) steeg de beroepsdeelneming van vrouwen in de periode 1960-1980 tamelijk regelmatig, maar er zijn ook landen waar het niveau in 1980 nauwelijks hoger, of zelfs lager, lag dan in 1960 (7). De oorzaken van een en ander zijn niet bijzonder duidelijk. De werkgelegenheidsontwikkeling lijkt een belangrijke factor te zijn. De industrie biedt vooral werk aan mannen; industrialisatie leidt dan ook veelal tot daling van de deelneming van vrouwen. Bij de expansie van de dienstensector wordt deze trend omgebogen. Een omstandigheid waar vaak op wordt gewezen is de beschikbaarheid van deeltijdbanen. Dit ligt voor de hand. Wanneer beroepsarbeid slechts in de vorm van een

volledige werkkring mogelijk is, wordt daardoor het aanbod beperkt. In de praktijk heeft dit vooral voor de vrouwen gevolgen. Van betekenis zijn ook de leeftijd waarop men tot gezinsvorming overgaat, en regelingen (of het ontbreken daarvan) die de combinatie van ouderschap en arbeidsmarktparticipatie vergemakkelijken. De vrouw verlaat tegenwoordig meestal de arbeidsmarkt bij de geboorte van het eerste kind, en de leeftijd waarop dat gebeurt stijgt (8). Dit verschijnsel kwam reeds eerder aan de orde in verband met de demografische ontwikkeling.

Toekomstverwachtingen

De groei van de beroepsbevolking blijkt een verschijnsel te zijn met vele aspecten. De demografische component (natuurlijke groei) is kennelijk van groot belang; deze is de harde kern van de groei. De overige componenten, participatie en migratie, worden door de werkgelegenheid en door het beleid beïnvloed. Bij beleid moet niet alleen aan het arbeidsmarktbeleid worden gedacht, maar ook aan ander overheidsbeleid en aan het doen en laten van het bedrijfsleven.

Door de invloed van de werkgelegenheid en het beleid zijn veranderingen in de deelnemingsgraad op lange termijn moeilijk voorspelbaar. Deze niet erg gewaagde stelling hoeft geen toelichting meer, aangezien reeds op het onregelmatige karakter van de ontwikkelingen is gewezen. Men zou zich dan bij de prognose van het arbeidsaanbod tot de demografische component kunnen beperken, dus de deelnemingsgraad constant veronderstellen, maar dit is weinig realistisch. Men ontkomt er niet aan veronderstellingen te maken over de toekomstige participatie, waarbij op een of andere manier historische lijnen moeten worden doorgetrokken. Dit kan op allerlei manieren gebeuren: meer of minder geaggregeerd, op basis van het recente verleden of een langere periode, longitudinaal of transversaal, al dan niet rekening houdend met de invloed van werkgelegenheid en beleid. Dit laatste is ongetwijfeld zeer moeilijk.

De prognosetechniek van het CPB met betrekking tot het arbeidsaanbod (9) kan als gedetailleerd worden gekenschetst. Er wordt zo veel mogelijk rekening gehouden met recente informatie: arbeidsmarktstatistieken, maar ook gegevens uit andere bronnen met betrekking tot onderwijs, WAO, VUT e.d. In grote lijnen komt het werk neer op het extrapoleren van deelnemings-

6) De vergelijkbaarheid van volkstellingscijfers is voor bepaalde categorieën, zoals medewerkende gezinsleden, soms wat problematisch. Waarschijnlijk zijn de deelnemingspercentages van de vrouwen in 1960 aan de lage kant (zie de in de vorige noot genoemde publikatie, blz. 17). De daling tussen 1947 en 1960 is echter te groot om een waarnemingsfout te kunnen zijn.

7) Zie C. Sorrentino, International comparisons of labor force participation, 1960-81, *Monthly Labor Review*, februari 1983.

8) Uitvoerder is hierop ingegaan in A.W.F. Corpeleijn, Arbeidsmarktparticipatie van jonge vrouwen, *ESB*, 8 augustus 1984. Men vindt daar ook wat kanttekeningen bij deelnemingspercentages zoals in tabel 4. Een en ander heeft geleid tot een gedachtenwisseling met Siegers en Theeuwes (zie *ESB*, 19 september 1984).

9) CPB, op. cit.

Tabel 4. Beroepsdeelneming naar leeftijd en geslacht 1947-1985 (deelnemingspercentages)

	Mannen					Vrouwen				
	14-24 jaar	25-49 jaar	50-64 jaar	65 jaar en ouder	totaal (14 jaar en ouder)	14-24 jaar	25-49 jaar	50-64 jaar	65 jaar en ouder en ouder)	totaal (14 jaar en ouder)
1947	78	98	90	35	85	50	23	17	6	27
1960	72	98	91	20	81	52	17	14	3	22
1971	59	97	85	11	74	48	24	17	2	25
1975	50	96	79	8	71	43	30	17	2	26
1980	45	95	72	5	67	43	39	18	1	30
1985 a)	42	95	67	4	66	41	50	22	1	34

a) Voorlopig; niet-ingeschreven personen met een werkloosheidsuitkering (57½ jaar en ouder) zijn tot de beroepsbevolking gerekend.

Bron: 1947, 1960, 1971: Volkstellingen; latere jaren reeks beroepsbevolking CBS, definitie Volkstelling 1971.

cijfers, en het toepassen daarvan op de bevolkingsprognose. De deelnemingspercentages zijn onderscheiden naar geslacht, leeftijd, en voor de vrouwen ook naar burgerlijke staat: een indeling die men ook in de bevolkingsprognose aantreft. De veronderstellingen ten aanzien van de deelneming komen neer op – soms afgezwakte – voortzetting van historische trends, waarbij de historie een periode van 10 à 15 jaar is. Een bijzonderheid is dat expliciet rekening wordt gehouden met de stromen naar en uit de WAO. De deelnemingspercentages van de onderscheiden categorieën worden op zich zelf beschouwd en geëxtrapoleerd alsof deze onafhankelijk van elkaar en ook van de bevolkingsaantallen zijn. In de CPB-benadering is het dus bij voorbeeld niet mogelijk dat een afnemend aanbod van jongeren, zoals in de jaren negentig zal optreden, leidt tot een hogere herintreding van vrouwen en/of latere uittrede van ouderen; gebeurt het toch, dan is dat niet trendmatig. Strikt genomen gaat het dan ook niet om een prognose, maar om een vooruitberekening van het trendmatig arbeidsaanbod. In de praktijk wordt de vooruitberekening toch als een soort prognose opgevat.

Tabel 5. Groei van de beroepsbevolking in de periode 1985-1999 volgens de CPB-prognoses

	1985-1989	1990-1994	1995-1999	Totaal 1985-1999	waarvan:	
					mannen	vrouwen
in personen × 1.000						
Prognose 1978	317	141	– 1	457	189	268
Prognose 1983	429	202	94	725	329	395
Prognose 1984	482	343	168	993	409	584
in arbeidsjaren × 1.000						
Prognose 1984	363	241	102	706	362	344

Ter afsluiting van dit artikel worden enige uitkomsten van recente CPB-berekeningen met betrekking tot de groei van het trendmatig arbeidsaanbod vermeld (zie tabel 5). De cijfers zijn niet alleen interessant omdat zij een beeld geven van de verwachte ontwikkelingen, maar ook van de problemen die zich bij prognoses op dit terrein voordoen.

Bezie men de jongste vooruitberekening (1984) dan valt op dat tot diep in de jaren negentig een aanzienlijke groei van het arbeidsaanbod wordt voorzien. Tot 1990 bedraagt de vooruitberekende groei per jaar ruim 70.000 arbeidsjaren, hetgeen historisch gezien hoog is (vergelijk tabel 2). In de jaren 1990-1994 is de groei weliswaar minder, maar toch nog aanzienlijk (ca. 50.000 per jaar). Daarna neemt de groei verder af als gevolg van demografische oorzaken (lage geboortecijfers in de jaren zeventig). De participatiecomponent is evenwel voorzichtig ingeschat, zodat een sterkere groei een reële mogelijkheid is.

In tabel 5 valt verder op dat de verwachte groei in de afgelopen jaren in bovenwaartse richting is bijgesteld. Dit heeft uiteenlopende oorzaken. De verschillen tussen de prognoses van 1979 en 1983 zijn in hoofdzaak toe te schrijven aan het feit dat een nieuwe bevolkingsprognose als basis is genomen. In tegenstelling tot wat men zou kunnen verwachten heeft dit een groot effect. Hierbij spelen geboorte en sterfte een rol, maar belangrijker is de buitenlandse migratie en vooral het afnemend aandeel van de gehuwden in de bevolking. Dit laatste leidt tot een sterkere groei van de vrouwelijke beroepsbevolking. Deze effecten zijn door het CPB gekwantificeerd (zie tabel 15 in de eerder aangehaalde monografie). De verschillen tussen de prognoses van 1983 en 1984 zijn daarentegen aan onverwachte ontwikkelingen op de arbeidsmarkt toe te schrijven. Nu recent een herziene bevolkingsprognose beschikbaar is waarin wederom minder huwelijken zijn voorzien, mag wel worden aangenomen dat de prognose van het arbeidsaanbod opnieuw in bovenwaartse richting zal worden bijgesteld. Het einde van de groei van de beroepsbevolking verschuift naar een verdere toekomst, maar bij laag blijvende geboortecijfers en weinig immigratie moet dat einde ooit eens komen.

Samenvatting en conclusies

De groei van de beroepsbevolking is een verschijnsel dat tal van facetten vertoont. In deze globale verkenning is getracht enige hoofdlijnen te schetsen. Hierbij is enigszins het accent gelegd op de wisselwerking tussen demografie en arbeidsmarkt, zij het dat de invloed van de demografische ontwikkeling op de vraagzijde slechts terloops is vermeld.

De natuurlijke groei van het arbeidsaanbod hangt sterk samen met de geboortenontwikkeling in het verleden. Met Easterlins denkbeelden voor ogen werden de geboortecijfers aan een beschouwing onderworpen ten einde een mogelijke relatie tussen het aantal geboorten en de sociaal-economische omstandigheden van jongeren op te sporen. In de afgelopen decennia deed zich een sterke vermindering van de gezinsgrootte voor; deze tendens staat los van de arbeidsmarktontwikkeling. De leeftijd waarop en de mate waarin men tot gezinsvorming over gaat zijn echter eveneens van invloed op de geboortecijfers, en op dat punt kan een samenhang met de arbeidsmarktsituatie aanwezig worden geacht. Na de oorlog zijn de geboortecijfers tot in de jaren zestig hoog gebleven ondanks het kleiner worden van de gezinnen. Dit valt toe te schrijven aan versnelde gezinsvorming. Na de jaren zestig trad een stijging op in de leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen; een verschijnsel dat zich ook in de jaren dertig voordeed. Deze veranderingen zijn ook voor de beroepsdeelneming door vrouwen van betekenis.

De groei van het arbeidsaanbod bleek in de naoorlogse periode nogal te variëren. In de jaren vijftig werd de groei enigszins afgeremd door de emigratie. Een sterkere groei deed zich voor in de jaren zestig: de natuurlijke groei was hoog, het migratiesaldo positief en de vermindering van de beroepsdeelneming was nog niet zeer omvangrijk. De jaren zeventig worden gekenmerkt door de sterke vermindering van de participatie, waaraan inmiddels een eind is gekomen.

Het verloop van de beroepsdeelneming blijkt zowel voor mannen als vrouwen onregelmatig te zijn. In de eerste vijftien jaar na de oorlog bleven de deelnemingspercentages van de mannen beneden 65 jaar op een hoog niveau. Later trad over de hele linie een daling op. De verwachting is dat het dieptepunt nu wel ongeveer is bereikt. Bij de vrouwen is de ontwikkeling geheel anders. Sinds het midden der jaren zeventig is een markante stijging te constateren. Belangrijke factoren hierbij zijn uitstel van gezinsvorming en de groei van het aantal deeltijdbanen.

Met behulp van CPB-prognoses werd een blik op de toekomst geworpen. De toekomst blijkt nogal te veranderen, want de prognose van de groei van de beroepsbevolking is al herhaaldelijk in bovenwaartse richting bijgesteld. Aan te nemen valt dat dat nog wel eens zal gebeuren. De groei zal tot in de volgende eeuw aanzienlijk zijn. Maar als de geboortecijfers laag blijven, komt er ooit een eind aan.

A.W.F. Corpeleijn